

УДК 37.09:373:343.8

DOI 10.32755/sjcriminal.2019.01.096

Строн І. В.,

слухач магістратури,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна;

*науковий керівник:***Тогочинський О. М.,**

доктор педагогічних наук, професор,

Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ЯКІ МАЮТЬ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглянуто процес здобуття освіти засудженими, які мають особливості психофізичного розвитку, як один із чинників, що впливає на їх успішне виправлення та подальшу ресоціалізацію після звільнення. Проаналізовано специфіку здобуття освіти засудженими в установах виконання покарань, що зумовлена наявними обмеженнями й режимними вимогами. Визначено роль освіти у системі засобів досягнення мети реалізації кримінального покарання, висвітлено проблематику, що стосується навчання дорослих, серед яких є люди з особливими потребами.

Ключові слова: навчання, загальна середня освіта, засуджені до позбавлення волі, люди з особливими потребами, виправлення, ресоціалізація, установи виконання покарань.

Постановка проблеми. Засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, характеризуються неоднорідністю складу за віком, рівнем освіти, життєвим досвідом, соціальними зв'язками, криміногенною зараженістю, установками на ставлення до праці та дисципліни. Більшість засуджених не виявляли бажання добре навчатися в школі, не пропускати уроків, коли були ще шкільного віку. Усе це ускладнює процес залучення їх до навчання для здобуття певного рівня освіти. Водночас навчання покликане забезпечувати не тільки отримання та засвоєння засудженими певних знань та вмінь, але й активно впливати на формування світогляду засудженого, його моральних якостей, а також виховувати в нього повагу до прав, законних інтересів, честі й гідності інших громадян. Усе це обумовлює актуальність розгляду питань, що пов'язані із організацією загальноосвітнього навчання засуджених в установах виконання покарань.

Аналіз основних досліджень і публікацій. За часи незалежності України питання освіти засуджених в установах виконання покарань розглядалося великою кількістю дослідників, таких як О. Г. Колб, М. С. Пузирьов, К. А. Автухов, І. С. Яковець, С. В. Хуторна та ін. Варто зазначити, що всі вони одноставно вказували на роль, яку відіграє освіта в процесі виправлення засудженого. Висвітлювали правові норми, що регламентують організацію навчання засуджених до позбавлення волі. Так, С. В. Хуторна до основних здобутків віднесла формування в законодавстві нового визначення поняття «навчання осіб засуджених до позбавлення волі», під яким розуміє передбачений законодавством про освіту та кримінально-виконавчим законодавством порядок надання освітніх послуг особам, що утримуються в пенітенціарних установах [8, с. 4–9]. Інший дослідник цієї проблеми М. С. Пузирьов стверджує, що ставлення засудженого до навчання відображає зміни його негативних установок в позитивний бік. Процес здобуття освіти засудженим впливає на формування позитивної особистості. Навчання в пенітенціарних установах, на його думку, є необхідним не лише як один із засобів виправлення та ресоціалізації засудженого, але виступає і як одна із соціальних потреб засудженого після звільнення [5, с. 214].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових публікацій дозволяє констатувати, що хоча науковці у своїх працях і торкалися правової регламентації освіти засуджених, усе ще мають місце проблеми, які постають в освітньому просторі у зв'язку з побудовою інформаційного суспільства, зміною ставлення до людей з обмеженими можливостями, а також до забезпечення вирішення індивідуальних освітніх проблем конкретного засудженого.

Мета статті – аналіз процесу здобуття освіти засудженими в установах виконання покарань та визначення шляхів покращення доступності навчання для засуджених, які мають обмежені можливості, пов'язані з особливостями психофізичного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У національному законодавстві право людини на освіту закріплено в Конституції України (ст. 53), Законі України «Про освіту» (ст. 3) та інших нормативних документах. Освіта є одним із найдавніших

соціальних інститутів, що зумовлено потребами суспільства відтворювати та передавати знання, вміння, навички для вирішення різних видів проблем, що стоять перед людством [6].

Відповідно до положень Кримінально-виконавчого кодексу України одним з основних завдань, що постають у процесі виконання кримінального покарання у вигляді позбавлення волі, є створення умов для виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними нових злочинів, підготовка до подальшої ресоціалізації після звільнення. До основних способів досягнення цих завдань відносять освіту. Оскільки саме підвищення освітнього рівня виступає як вагомий чинник, що зменшує ризик рецидиву злочинів та визнається однією з передумов ресоціалізації особи [3, с. 84].

Рівень злочинності в Україні має досить високі показники через нестабільний внутрішньополітичний та економічний стан країни. Покарання як форма державного примусу за скоєний злочин ставить перед собою виправну мету, покладаючись на психологічний та виховний вплив на засуджених. Високий показник рецидиву злочинності змушує замислитись над ефективністю системи виконання кримінальних покарань. Така ситуація спричинена проблемами, що виникають у засуджених після відбування покарання через неспроможність повної ресоціалізації особи в суспільстві, що спричинено низьким рівнем освіченості осіб, які виходять з місць позбавлення волі [5].

Загальноосвітнє навчання осіб засуджених до позбавлення волі виступає одним з основних заходів виправлення засуджених (ст. 6 КВК України) та має дуже важливе значення, розвиваючи кругозір та позитивно впливаючи на відновлення їх як повноправних членів суспільства після звільнення.

Проте навчальний процес у закладах освіти в пенітенціарних установах значним чином відрізняється від того навчального процесу, яким його звикли бачити на волі. Це викликано тим, що процес освіти в пенітенціарних установах відбувається з урахуванням встановленого режиму відбування кримінальних покарань та в умовах установ закритого типу [1, с. 7–8].

Відповідно до ч. 2 ст. 125 КВК України особам, що бажають підвищити свій загальноосвітній рівень, незалежно від віку, створюються умови для самоосвіти, надається можливість нав-

чання в загальноосвітніх навчальних закладах установ виконання покарань. У пенітенціарних установах створюються загальноосвітні навчальні заклади трьох ступенів: перший ступінь – початкова школа (1–4 класи), другий ступінь – основна школа (5–9 класи), третій ступінь – старша школа (10–11 класи). А для тих засуджених, хто не має можливості навчатися в школах з денною формою навчання, функціонують вечірні школи II–III ступеня. Навчально-виховний процес у загальноосвітніх закладах може здійснюватися як за груповою, так і за індивідуальною формами навчання (ст. 13 Закону України «Про загальну середню освіту»).

Засуджені, які навчаються в школах, забезпечуються підручниками, зошитами та письмовим приладдям у безоплатному порядку. Контроль за відвідуванням школи засудженими здійснюється начальником відділення соціально-психологічної служби або відповідним вихователем [4].

Законодавством встановлено, що приймання засуджених до закладу освіти здійснюється на підставі бажання, особистої заяви і наявних документів – свідоцтва про базову, загальну середню освіту або табеля успішності про закінчення відповідного класу, а в разі їх відсутності – на основі атестації, проведеної відповідно до «Положення про загальноосвітній навчальний заклад». Зарахування учнів до відповідних класів проводиться, як правило, до початку навчального року за спільним наказом директора закладу середньої освіти та начальника установи. Так само як і на волі, в УВП заклад освіти працює за загальними навчальними програмами і робочими планами, посібниками, підручниками. Розклад занять, структура навчального року, режим роботи складаються відповідно до особливостей утримування засуджених в установі. Навчання у випускних класах школи завершується державною підсумковою атестацією. Час проведення занять у загальноосвітніх закладах визначається розпорядком дня. На період проходження іспитів, державної підсумкової атестації засуджені звільнюються від роботи на строк, передбачений законодавством. Заробітна плата на цей час їм не нараховується, харчування надається безоплатно. Якщо засуджений має звільнитися від відбування покарання, йому дозволяється проходити підсумкову атестацію достроково [4].

За результатами навчання видається відповідний державний документ (табель, свідоцтво, атестат, довідка) загальноприйнятого зразка [4].

Те, що держава приділяє увагу реалізації права засуджених на освіту свідчить про гуманізацію системи виконання покарань. Але незважаючи на важливість освіти в досягненні цілей кримінально-виконавчої політики, доступності навчання для засуджених, які мають обмежені можливості, пов'язані з особливостями психофізичного розвитку, приділяється мало уваги як в практичному плані, так і в наукових роботах. Адже для таких засуджених повинні бути створені умови, коли стосовно них застосовуються особистісно орієнтовані методи навчання з урахуванням їх індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності (Концепція розвитку інклюзивної освіти. Наказ МОН від 01.10.2010 № 912).

Проблеми, що пов'язані з навчанням цих осіб, полягають у тому, що вчителі повинні переробляти під них навчальний план, розклад занять, розробляти окремо навчально-методичні матеріали, знаходити час для індивідуальних занять.

Відповідно до даних Державної кримінально-виконавчої служби, станом на 5 січня 2019 року, загальноосвітнє навчання проводиться при 108 установах закритого типу, в тому числі в 30 установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, 75 виправних колоніях та 3 виховних колоніях. За підсумками I семестру 2018–2019 навчального року в установах виконання покарань до загальноосвітнього навчання залучено 4 576 засуджених [7].

Водночас освіта осіб з особливими потребами не вказується як один з пріоритетів діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України.

Учені в галузі кримінально-виконавчого права, крім недоліків (таких як: слабе фінансування для оновлення навчальної літератури, недостатнє забезпечення технічними засобами, недостатня кількість навчальних кабінетів), вказаних Міністерством юстиції України, виділяють ще низку проблемних аспектів: небажання навчатись серед самих засуджених, недосконалість нормативної бази, відсутність у законодавстві країни конкретних вказівок на спосіб отримання освіти, оскільки національне зако-

нодавство про освіту та Кримінально-виконавчий кодекс України вказують лише на види й форми отримання освіти в пенітенціарних установах, не вказуючи на конкретні способи отримання освіти, недостатня професійна підготовка педагогічного складу, зважаючи на специфіку викладання в пенітенціарних установах [2, с. 215].

При цьому пропозиції щодо покращення ситуації з наданням освіти засудженим з особливими потребами майже не надходять, а проаналізувавши літературу стає зрозуміло, що більша частина наукових робіт присвячена окремим аспектам освіти засуджених, що стосуються методів проведення соціально-педагогічної роботи, її форм. Водночас недостатньо простежується можливість обладнання комп'ютерними класами, засобами Інтернету, електронними підручниками загальноосвітніх шкіл установ виконання покарань. Логічно, що засуджені, які мають особливості психофізичного розвитку, як і всі інші, повинні також мати доступ до навчання.

Висновки. Проведене теоретичне дослідження свідчить про те, що питання організації загальноосвітнього навчання засуджених, які мають особливості психофізичного розвитку, потребує покращення. Освіта таких засуджених в установах виконання покарань має відповідати Конвенції про права людей з інвалідністю (2006), Закону України «Про освіту» (2017). Для покращення стану надання освіти в пенітенціарних установах державні інституції повинні:

1. Розвивати спільну наукову та освітню діяльність, сприяти розвитку та впровадженню сучасних форм навчання людей з особливими потребами в навчальний процес закладів освіти установ виконання покарань.

2. Використовувати новітні електронні технології в навчальному процесі закладів освіти установ виконання покарань.

3. Внести зміни до чинного законодавства з метою надання засудженим, які мають особливі потреби, в місцях позбавлення волі доступ до освітніх послуг. Насамперед це стосується п. 10 Порядку організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби Ук-

раїни, в якому має бути чітко прописана категорія людей з особливими потребами.

Перспективою подальших наукових розвідок є дослідження законодавства у сфері здобуття засудженими вищої освіти та вироблення пропозицій щодо надання такої можливості людям з особливими потребами.

Список використаних джерел

1. Авраменко В. Ю. Профессиональное обучение осужденного к лишению свободы в исправительных учреждениях, как средство его ресоциализации: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Федеральное госуд. бюджетное образов. учрежд. высш. проф. образов; «Вологодский госуд. социально-педагог. университет». Волгоград, 2011. 151 с.

2. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі: монографія / за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Кросроуд, 2011. 298 с.

3. Лукашевич С. Ю. Попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі: монографія. Харків, 2006. 104 с.

4. Про затвердження Порядку організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України: наказ МОН України, Міністерства юстиції України від 10.06.2014 № 691/897/5.

5. Пузирьов М. С. Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених до позбавлення волі на певний строк як форма диференціації й індивідуалізації виконання покарань. *Проблеми законності*. 2013. Вип. 123. С. 207–215.

6. Соціологія: підручник / за заг. ред. В. Андрущенко, М. Горлача. Харків; Київ, 1998. 696 с.

7. Спільна зустріч представників Адміністрації ДКВС, МОН України, Уповноваженого Верховної Ради України з дотримання прав дитини та сім'ї з представниками громадських організацій (27.03.2019). URL: <https://www.kvs.gov.ua/peniten/control/sum/uk/publish/article/897796;jsessionid=AD7A2E1C4642E874D40B8C7F93C0AA90> (дата звернення: 02.09.2019).

8. Хуторна С. В. Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених до позбавлення волі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харківський нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2012. 245 с.

Stron I.**ORGANIZATION OF CONVICTS' WITH SPECIAL NEEDS
SECONDARY EDUCATION PROCESS**

The article deals with the process of secondary education of convicts with special needs, as one of the factors influencing their successful correction and further re-socialization after release. The peculiarity of convicts' studying process in penal institutions, which is conditioned by the existing restrictions and regime requirements, is considered. The role of education in the system of means of achieving the goal of implementing criminal punishment is determined. The problems concerning the education of adults among whom there are people with special needs are highlighted.

Conducted theoretical research shows that the issue of organization of convicts' with special needs secondary education process should be improved. The education of such convicts in penal institutions should comply with the Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006) and the Law of Ukraine "On Education" (2017). In order to improve providing education in penal institutions, public institutions should:

- 1. Develop joint scientific and educational activities, promote the development and implementation of modern forms of education for people with special needs in the educational process of educational institutions of penal institutions.*

- 2. Use the latest electronic technologies while educational process of educational institutions of penal institutions.*

- 3. Amend current legislation in order to provide convicts with special needs access to educational services in prisons. First of all, it concerns item 10 of the Order of organization of training in general educational establishments at correctional colonies and detention centers, which belong to the sphere of management of the State Penitentiary Service of Ukraine, which should clearly state the category of people with special needs.*

The prospect of further scientific exploration is studying legislation in the field of convicts' getting higher education and the development of proposals for providing this opportunity to people with special needs.

Key words: *education, general secondary education, convicts, people with special needs, correction, re-socialization, penal institutions.*

References

- 1. Avramenko, V. Yu. (2011), "Vocational training of a person sentenced to imprisonment in correctional facilities as a means of his re-socialization", Ph.D. in Pedagogy Thesis, Volgograd.*

- 2. Stepaniuk, A. Kh. (2011), Means of convicts' correction and re-socialization, Krosroud, Kharkiv.*

- 3. Lukashevych, S. Yu. (2006), Prevention of convicts' crime in prisons, Kharkiv.*

- 4. Ukraine (2014), On approval of the Order of organization of training in secondary educational institutions at correctional colonies and detention*

centers, belonging to the sphere of management of the State Penitentiary Service of Ukraine: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine and the Ministry of Justice of Ukraine.

5. Puzyrov, M. S. (2013), “General and vocational training of convicts sentenced to a certain term of imprisonment as a form of differentiation and individualization of the execution of sentences”, *Problems of legality*, Vol. 123, pp. 207–215.

6. Andrushchenko, V. and Horlach, M. (1998), *Sociology*, Kyiv.

7. Joint meeting of the representatives of the Directorate of the SCES of Ukraine, the Ministry of Education and Science of Ukraine, the Parliamentary Commissioner of Verkhovna Rada of Ukraine on the Rights of the Child and the Family with representatives of public organizations (2019), available at: <https://www.kvs.gov.ua/peniten/control/sum/uk/publish/article/897796;jsessionid=AD7A2E1C4642E874D40B8C7F93C0AA90> (accessed 02 September 2019).

8. Khutorna, S. V. (2012), “General and vocational training of convicts sentenced to imprisonment”, Ph.D. in Law Thesis, Kharkiv.